

Jiří Janák, *Staroegyptské náboženství I: Bohové na zemi a v nebesích*,

Praha: Oikúmené 2009, 323 s.
ISBN 978-80-7298-314-8.

Jiřímu Janákovi se jeho publikací *Staroegyptské náboženství I* podařilo zaplnit velkou mezeru nejen na českém knižním trhu, ale i na domácí badatelské scéně. Poslední prací zabývající se systémem egyptského náboženství z pera českého badatele je text nedávno zesnulého nestora české religionistiky Jana Hellera, nevěnovaný ovšem jen náboženství Egypta, ale i dalším náboženstvím (*Starověká náboženství: Náboženské systémy starého Egypta, Mezopotámie a Kenaanu*, Praha: Kalich 1978, 21988, na rok 2010 chystá nové vydání nakladatelství Verbum). Monograficky se náboženstvím starověkých obyvatel kolem Nilu zabýval i zakladatel české egyptologie František Lexa (*Náboženská literatura staroegyptská I-II*, Kladno: J. Šnajdr 1923, 21997; *Staroegyptské čarodějnictví I-II*, Praha: Sfinx 1923, 21996). Vzhledem k relativnímu stáří těchto Lexových textů dnes tkví jejich hlavní přínos zejména v překladových částech (v obou případech 2. svazek); metodologie úvodních výkladových částí je naopak v mnoha ohledech sporná. Kratší příspěvky současných badatelů se zase zaměřují na dílčí témata, nikoli na uchopení celkového systému staroegyptského náboženství. Kromě Lexova a Hellerova díla a překladové literatury je Janákova kniha v podstatě první českou publikací, která o egyptském náboženství systematicky pojednává. Za to patří Jiřímu Janákovi velký dík a uznání.

Janák ve své knize velmi zdařile ukazuje, že se náboženské koncepce dotýkaly všech oblastí staroegyptské společnosti. Náboženská činnost nebyla oddělena od činnosti politické, hospodářské, společenské. Spolu s autorem tak postupně poznáváme, jak se několik klíčových myšlenkových principů na různých úrovních staroegyptské společnosti projevuje a dohromady vytváří funkční celek. Janák toto ukazuje na příkla-

du hierarchické koncepce odpovědnosti a distribuce moci (s. 46-51), respektive schopnosti jednat ve stvořeném světě skrze *ka* (s. 211-224).

Janák rozčlenil svou knihu na tři hlavní části, které pojmenoval „Prostor“ (s. 15-113), „Čas“ (s. 114-156) a „Božské bytosti“ (s. 157-275). Všechny tři části jsou dále přehledně členěny. Autor se nejprve snaží čtenáře seznámit s geografickými podmínkami, v nichž náboženský systém starého Egypta vznikl. Velice přístupným způsobem pak přechází od geografického výkladu o egyptské zemi, její historii a obyvatelích k božstvům, kosmologickým představám a fungování staroegyptského státu a společnosti. Janák neopomenul poskytnout ani základní přehled o sousedních zemích a jejich kulturně-historickém vztahu k Egyptu.

Po tomto výkladu autor podává přehled kosmologické koncepce Egypta tak, jak je možné ji rekonstruovat ze staroegyptských pramenů („Kosmologie“, s. 73-87). Podobně postupuje i v kapitole následující, jejímž tématem jsou staroegyptské představy o vzniku kosmu a řádu („Kosmogonie“, s. 87-113).

Ovšem už v této první části si můžeme povšimnout nejproblematičtějšího aspektu knihy. Autor opakovaně uvádí, že za hlavní důvod existence mýtů považuje ozřejnění původu různých společenských nebo přírodních jevů (s. 100). K této teorii se na konkrétních příkladech několikrát vrací (např. s. 92, 136 aj.). V závěru (s. 278) dokonce explicitně uvádí: „Božstva zastupovala nadlidské síly v pozadí přírodních jevů, které přírodu poháněly, řídily a činily ji pochopitelnou a částečně manipulovatelnou.“ Podobné teorie byly sice svého času v religionistice oblíbené, avšak v současném bádání působí jako poněkud neaktuální. Janák v konkrétních formulacích této teorie o původu mýtů zachází v některých ohledech dokonce ještě dále než klasikové religionistiky (např. Friedrich Max Müller) a tvrdí, že mýtus „vykládá“ i jiné fenomény než jen astronomické a přírodní. Na s. 100 se tak například dočteme: „Některé části příběhu [*Souboje Hora se Sutechem*], popisující souboj mezi oběma soky, pomáhají pochopit pravý důvod fyzického boje. Jednalo se

zvláště o nutnost prokázat schopnost být právoplatným a plnohodnotným panovníkem.“ Jsem si jistý, že každému Egyptánovi byl „pravý důvod boje“ naprosto jasný. Mýtu k tomu netřeba. Vztah skutečnosti a mýtu bude proto jistě složitější, než jak nám Janák ve svém textu ukazuje.

Z autorem zvolené teorie mýtu vyplývá i jeho jistá bezradnost při interpretaci mytologických textů, které v knize shrnuje. Janák mnoho příběhů jednoduše převyprávěl a čtenáře pak nechal, aby si s často poměrně obskurními texty nějak poradil sám. S výkladem přichází pouze v těch případech, kdy lze daný příběh považovat právě za „etiologický“ výklad určitého fenoménu. Ačkoliv tomu v jednotlivých případech tak být může (například etiologické mýty o rituální praxi), k výkladu komplexnějších mýtů tato perspektiva nedostačuje.

V druhé části, nazvané „Čas“, autor v několika kapitolách velice přehledným a srozumitelným způsobem přibližuje nejen egyptský kalendář, ale i základní náboženské představy spojené s různými koncepcemi časovosti (*neheh* a *džet*). Věnuje se i božstvům spojeným s nebeskými tělesy coby hlavními určovateli času a ročních období.

Třetí část, nazvaná „Božské bytosti“, zpracovává tematiku, která je autorovi nejbližší. Janák zde postupně probírá jednotlivé části a projevy božských bytostí tak, jak je popisovali sami Egyptané. Pozorně se zabývá základními kategoriemi staroegyptského náboženství, jako je „bůh“ (*necer*), jméno, (mrtvé) tělo, stín, srdce, *ka*, *ba* a *ach* (s. 157-250). Dále ukazuje také paralely mezi těmito složkami božských bytostí a složkami bytostí lidských. Nakonec se věnuje i stručné charakteristice egyptského panteonu (s. 250-275). V rámci této kapitoly se snaží vyrovnat s problematikou monotheismu, jehož prvopočátky se ve staroegyptském náboženství badatelé opakovaně snažili (a snaží) nalézt.

Knihla je doplněna o několik příloh, konkrétně (1) přehled historických období starého Egypta (s. 281), (2) seznam krajů, měst a některých místních bohů (s. 282-287) a (3) přehled symbolického a náboženského významu některých zvířat (s. 288-299). Následuje glosář (s. 300-302) s některými zá-

kladními termíny. Seznam použité literatury je trojí. První (s. 304-315) obsahuje kompletní bibliografické údaje ke knihám v poznámkách pod čarou; editorům zde bohužel vypadl celý odkaz na Olaf E. Kaper, „Myths: Lunar Cycle“, in: Donald. B. Redford et al. (eds.), *The Oxford Encyclopedia of Ancient Egypt* II, Oxford – Cairo: Oxford University Press 2001, 480-482; dále je nekompletní odkaz u Robert K. Ritner, „The Legend of Astarte and the Tribute of the Sea: P. Amherst (Pierpont Morgan) XIX-XXI“, in: William W. Hallo – K. Lawson Younger Jr. (eds.), *Canonical Compositions from the Biblical World* I, Leiden – New York – Cologne: E. J. Brill 1997, 35-36. Druhý seznam literatury (s. 316-319) zahrnuje užitou a doporučenou literaturu k obecným tématům knihy. Poslední seznam (s. 320-323) obsahuje přehled literatury k primárním textům. Toto rozčlenění bibliografie je velmi nápomocné pro další orientaci v probraných tématech. Orientaci v textu naopak mírně znesnadňuje absence rejstříku. Poslední připomínka k formálním záležitostem se týká nezařazení ilustrací. Mnoho věcí, které je autor v textu nucen složitě popisovat, by bylo s obrazovou dokumentací srozumitelnějších.

Lze shrnout, že nejspornějším aspektem knihy je užití poněkud zastaralé religionistické metodologie. Na druhou stranu je Janák díky využití trojičného členění dimenzí boží blízkosti (vypracovaného Janem Assmannem, k jehož koncepci se autor v úvodu hlásí, viz s. 14) schopen poměrně funkčním způsobem vysvětlit na první pohled často zarážející schopnost egyptských bohů měnit své postavení, přídomek a vlastnosti. S touto koncepcí už si ovšem nevystačíme, pokud se setkáme s komplikovanějším korpusem primárního materiálu, jakým jsou například právě mýty.

Přes uvedené výhrady Janákovu knihu vřele doporučuji. Autorův přehled o reáliích staroegyptského náboženství a jeho poctivá práce s primárními texty jsou zárukou spolehlivosti. Můžeme se proto již nyní těšit na druhý díl.

MARTIN PEHAL